

Ankara, A guide to the city and district, Ankara Turizmi ve Müzeleri Sevenler Derneği yayını 5. 124 sayfa, 108 siyah-beyaz ve renkli resim, plan ve haritalar. Ankara Dönmez Ofset Matbaasında basılmıştır.

Cumhuriyetimizin 50 inci yıl dönümü dolayısıyla basılmış olan bu rehber, Ankara şehrini ve ilini tanıtmak üzere hazırlanmıştır. Pek çok güzel harita ve plan ile anlaşılması kolay hale getirilmiş olan eser, alıştığımız tipten ayrı, anıtları sadece tarif eden değil fakat onların tarihi gelişim içindeki yerlerini açıklamaya çalışan, bu yönü ile de başka iller için hazırlanacak rehberlere örnek olacak niteliktedir. Bu nedenle üzerinde durulması ve tanıtılması yararlı olacaktır.

Ankara Turizmi ve Müzeleri Sevenler derneğince, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Dr. D. French ve arkadaşlarından oluşan bir uzmanlar topluluğu tarafından hazırlanan bu eserde her uzman kendi uzmanlık alanına göre ilin jeolojisi, bitkileri, hayvanları, fosil yatakları, kuşları, koru ve piknik alanları ve nihayet Ankara'nın arkeolojisi ve tarihini içeren bölümleri hazırlamıştır. Bu niteliği, metodu ve güzel baskısı ile şimdiye kadar Ankara için hazırlanan rehberlerin en güzelidir.

Ankara başkent olduktan sonra şehrin ilk ciddi rehberi Ernst Mamboury tarafından Fransızca olarak hazırlanmış ve 1933 de Cumhuriyetin onuncu yıldönümü dolayısı ile yayınlanmıştır¹. Bundan sonra 1944 de Harita Genel Müdürlüğünce hazırlanan şehrin güzel topografik bir haritasını ve kısa rehberini görüyoruz². Aynı yıl İngiliz Elçiliğince Ankara ve yakın çevresinde yürüyüş yapacaklar için bir rehber hazırlanmıştır³. İkinci Dünya Savaşı sırasında hazırlanmış olan bu rehber de İngilizlerin pek sevdikleri yürüyüşlerde Ankara ve çevresinde görülebilecek yerler hakkında bilgi veriliyor, yürüyüşe çıkacaklara bugün için bize garip görülebilecek olan tavsiyelerde bulunuluyordu. Daha sonra 1948 de N. Can Gülekli tarafından hazırlanan Ankara'nın tarih ve arkeolojisini içeren kitaptan söz edebiliriz⁴. Bu kitabın ön sözünde Gülekli "Ankara'nın geniş ve derin tarihini bir çok uzmanların bir araya gelerek yazabileceklerini" söyleyerek kendi kitabının o zaman için duyulan bir boşluğu, "daha iyisi yazılıncaya kadar" dolduracağını belirtiyordu. N. Can Gülekli'nin bu kitabı daha sonra Ankara rehberi şeklinde tekrar basıldı⁵. Ayrıca H. Z. Koşay, 1952 de toplanan Orientalistler Kongresi vesilesi ile hazırladığı bir çok illerimizin kısa İngilizce rehberleri arasında Ankara'nın da yararlı bir rehberini yayınlamıştır⁶. Bunların yanı sıra Yeni Türkiye'nin başkenti Ankara'yı

¹ E. Mamboury, *Ankara, guide touristique*, 1933. E. Mamboury hakkında Bk. S. Eyice, *Belleten* XVII, 67, 1953 s. 393-411.

² *Ankara Şehri Rehberi*, Harita Genel Müdürlüğü 1944 Ankara.

³ E. H. Peck, *Brief Guide to Walks Round and About Ankara*, 1944 Ankara.

⁴ N. Can Gülekli, *Ankara, Tarih-Arkeoloji*, Ankara 1948.

⁵ N. Can Gülekli, *Ankara Rehberi*, Ankara 1949.

⁶ H. Z. Koşay, "Summary Guides to the Sights and Monuments of Anatolia", *Ankara (Ankya)*, İstanbul 1951.

yabancılara tanıtan bol resimli broşürler de görülür⁷. Uzmanlara hitap eden, şehrin antik tarihini ele alan⁸ ve bu çağa ait yazılı vesikaları yayımlayan kitaplar da vardır⁹. Prof. S. Eyice'nin Hollanda'daki bir Ankara resmi dolayısıyla yayınladığı uzun makale ise Ankara şehri için her zaman baş vurulacak bir ana eser halindedir¹⁰. Fakat bu yayınlar şehri ve Ankara ilini yeterince anlatan tam bir "rehber" niteliğinde değildirler. Rahmetli N. Can Güleklî'nin 30 yıl önceki dileği ancak elimizdeki bu rehber ile bir ölçüde gerçekleşmiş ve Ankara Uzmanlar gurubu tarafından hazırlanmış bir rehber kavuşmuştur. Rehberde Ankara şehri ve ilindeki eserler sıra ile paleolitik çağdan başlayarak günümüze kadar anlatılmakta ve her çağa ait Ankara Müzelerindeki eserler hakkında da açıklama yapılmaktadır. Ankara ili anlatılırken bir yönden de okuyucuya Orta Anadolu tarih ve arkeolojisi hakkında bilgi verilmiş olmaktadır. Böylece rehber Ankara ve Orta Anadolu ile ilgili arkeoloji meraklıları ve öğrenciler için bir çeşit el kitabı niteliği de taşıyor.

Doğrudan doğruya Ankara şehri içinde Paleolitik çağ, Erken ve geç prehistorik çağ eserleri yoktur, bunlara ilin başka kesimlerinde rastlanır. Şehirde en eski kalıntılar "Erken Tarih çağına" ait Phryg tümülüsleri ile görülmeğe başlar. Bu tümülüslerden şehrin batısında Beştepeler ve Orman Çiftliği yönündekilerden söz ediliyorsa da (s. 39) İstasyon güneyindeki Anıt-Kabir inşaatı sırasında kaldırılanlardan bahsedilmemektedir¹¹. Ankara şehri içinde Phryg yerleşmesi ise mabet etrafında, Ulus ve Çankırıkapı yönünde yayılan iskân alanında görülmüştür, bu husus da açıklanmamıştır.

Bundan sonra Phryglerin yıkılışları, Perslerin Anadolu'yu istilası ve Galatların Anadolu'ya geçişleri ve Ankara çevresinde yerleşmeleri anlatılıyor, daha

⁷ Bunlar arasında, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün hazırlattığı bol resimli broşürlerden Louis Dallot, *Ankara, Metropole de la Turquie Modern*, Ankara 1954 isimli olanını sayabiliriz.

⁸ Afif Erzen, *İlkçağda Ankara*, Ankara 1946.

⁹ E. Bosch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum*, Ankara 1967. T.T.K. yayını VII seri no. 46. Bu kitap 1945 de hazırlanmış, yayını yazarının ölümden çok sonra 1967 de gerçekleşmiştir.

¹⁰ Semavi Eyice, Ankara'nın eski bir resmi, *Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları* cilt IV, Ankara 1972, s. 61-124. Bu makalede rehberde olması arzu edilen eski Ankara'ya ait pek çok kıymetli fotoğraf görülüyor. Bent Deresine ismini veren ve bugün hiç bir izi kalmayan bent'in görünüşü, 1930 lara doğru bir fırtına sonucu yıkılan Timurlenk Tepesindeki türbe bu arada sayılabilir. Ayrıca Ankara'yı şehircilik ve sosyolojik yönden konu edinen şu eserleri hatırlatmak yararlı olacaktır: Fehmi Yavuz, Devlet Merkezinin Ankara'ya Nakli ve Bundan Doğan Şehircilik Meseleleri, *Yüzüncü Yıl Armağanı*, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını No. 97, Ankara 1959 s. 245-264; Tuğrul Akçura, *Ankara, Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti Hakkında Monografik bir Araştırma*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi yayını no. 16, Ankara 1971; Ruşen Keleş, *Eski Ankara'da bir Şehir Tipolojisi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını no. 314, Ankara 1971.

¹¹ Tahsin Özgüç - Mahmut Akok, Anıtkabir alanında yapılan tümülüs kazıları, *Bellelen* XI, 41, 1947, s. 27-56; N. Fıratlı, Ankara Frig Nekropolüne ait bir buluntu, *Bellelen* XXII, 90, 1959 s. 203-208.

sonra Anadolu'da Roma hâkimiyeti ve Ankara şehrinin en parlak dönemi (M.E. 25 - M.S. 324) açıklanıyor. Ankara'nın en önemli arkeolojik kalıntıları bu dönemden kalmıştır. Ankara'da bir Yunan şehri esaslarına göre gerekli binalar yapılmıştır. Şehirde gymnasium, palaestra, tiyatro, odeon gibi binalar mevcut idi. Böylece evvelce küçük bir alış veriş yeri niteliğindeki şehir büyük bir eyalet merkezi haline dönüştü (s. 66). Bu binalardan aynı zamanda üç Galat kabilesinin müşterek dinî merkezi (koinon) olan Augustus mabedi ile büyük roma hamamı (s. 70) zamanımıza kadar kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan kazılarla tamamen ortaya çıkarılan bu mabedin duvarlarında, imperator Augustus'un yaptığı işlerin listesi olan meşhur yazıt, "Monumentum Ankyranum" vardır (s. 68).

Ankara ilinde Ankara dışındaki Roma yerleşmeleri anlatıldıktan sonra Roma hâkimiyetini sağlayan en önemli unsurlardan biri olan Roma yolları hakkında geniş bilgi verilmektedir (s. 73), ayrıca roma yollarının en önemli vesikaları olan mil taşları hakkında açıklamalar yapılıyor (s. 76). Rehberde bazı halde ilin bu günkü yapay sınırlarına bağlı kalmamış, Ankara anlatılırken il sınırları dışındaki Pessinus ve Tavium gibi yerlerden de söz etmek zoru hasıl olmuştur. Helenistik çağda ana tanrıça Kybele'nin kült yeri olan Pessinus Galatların önemli bir merkezi idi (s. 76). Ankara ili sınırları dışına taşma durumu Ankara evlerinden bahsedilen bölümde de görülür (s. 118).

İldeki diğer Roma kasabaları anlatıldıktan sonra il sınırları içinde rastlanan Roma mezar taşları hakkında bilgi veriliyor ve Ankara yöresinde en çok rastlanan mezar taşı tipinin aslan heykeli şeklindeki mezar taşları ile mezar sunakları olduğu belirtiliyor (s. 82-85). Daha sonra Bizans çağında Ankara'nın durumu anlatılıyor (s. 86) ve kalenin inşası hakkında bilgi veriliyor (s. 88).

1071 de başlayan Türk devri çeşitli ayrıntıları ile günümüze kadar anlatılıyor. 16 ncı yüzyıldan itibaren Ankara'yı ziyaret eden seyyahlar hakkında bilgi veriliyor. Tiftik ticaretinin şehir hayatındaki önemi belirtiliyor (s. 109). Şehirde 19 ve 20. yüzyıldan kalan önemli binaların bir kısmı sayılıyor ve bu bölümde Türk evleri hakkında etraflı açıklamalar yapılıyor (S. 113) ve nihayet cumhuriyet dönemi eserlerinden ve modern Ankara'dan kısaca bahsedilerek rehber tamamlanıyor.

Ana hatlarını özetlemeğe çalıştığımız bu rehber ile Ankara ili Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Raci Temizer'in girişimi sonucu şimdiye kadar alışılardan ayrı bir yöntem ile hazırlanmış bir rehbera kavuşmuş olmaktadır. Ancak yazarların eserde her noktada beklenen seviyeyi muhafaza edemedikleri görülüyor. Ayrı uzmanlarca yazılan bölümler bazı halde uzman imzasını gerektirecek açıklık ve derinlikte değildir. Kitabın esas kısmını oluşturan tarih ve arkeoloji bölümünü yazan D. French, kitabı yazdığı sırada ilgilendiği konulara kitabın dengesini bozacak şekilde fazla yer ayırmıştır. Roma yolları bahsinde yol döşemesinin kalınlığı, yolun çeşitli bölümlerinin ayrı ayrı latince isimleri verilecek kadar açıklama yapılmıştır. Buna karşılık Anadolu sanatında özel bir yeri olan ve M.E. 700 yıllarına tarihlenen, Asur etkili ünlü "Ankara kabartmaları" adı ile anılan hayvan kabartmalı orthostadlar¹² hiç dikkate alınmamıştır. Bu kabartmalar, sayfaları kısıtlı dahi olsa bir Ankara rehberinde yer alması gereken eserlerdir.

¹² E. Akurgal, *Die Kunst Der Hethiter*, München, 1961, s. 100 lev. 137.

Biraz daha fazla gayret ile daha iyi ifadesi mümkün görülen ve şehrin en önemli dönemi olan Roma çağı Ankarası için eldeki bilgiler yeterince kullanılmamıştır. Örneğin şehrin bu çağdaki genel planı verilmeli idi. Kitapta mabet, hamam ve kalenin ayrı ayrı planları verilmiş ise de, bunlar toplu halde şehrin diğer roma kalıntıları ile birlikte gösterilmelidir. Bu planda Julian sütunu, küçük hamam, Çankırı caddesinde mevcudiyeti tesbit edilen diğer Roma binalarının kalıntıları¹³, Maltepe ile İstasyon arasında uzanan Ankara'nın Roma çağındaki nekropolü¹⁴, hattâ şehrin su tesisatı gösterilebilirdi. Bildiğimize göre Ulus meydanıfaki işhanı temellerinde, halen Arkeoloji Müzesinde muhafaza edilmekte olan bir takım Roma heykelleri bulunmuş ve bunlarla ilgili mimari kalıntılar da tesbit edilmiştir. Üzerinde durulsa idi bunlar hakkında da bilgi elde etmek ve rehberde okuyucuya sunmak olanağı bulunabilirdi. Heykellerde süslü bir yapının şehrin agora, kütüphane v.b. gibi önemli bir yapısı olması gerekir. Bilindiği üzere "Julian sütunu" denilen sütun 1930'larda İşbankası ile Maliye bakanlığı arasındaki esas yerinden şimdiki yerine nakledilmiştir. Böyle bir sütunun bir antik şehirdeki yerinin özel önemi vardır¹⁵.

Erken Bizans çağı nekropolünün de Roma çağı nekropolünün bulunduğu alanda yani İstasyon çevresinde olduğu anlaşılıyor. İstasyondan Çankırıkapı Roma hamamı alanına nakledilen fresklerle süslü erken hristiyan çağı hipojesi¹⁶ bunun kanıtıdır. Ankara'nın önemli anıtlarından biri olan bu hipojeden de söz edilmesi gerekirdi. Bizans mimarisi yönünden önem taşıyan ve yalnız adı sayılmakla yetinilen Aziz Klemens kilisesinin de planı verilmeli idi¹⁷. Bir şehrin haya-

¹³ Mahmut Akok, Ankara Şehri içinde rastlanan ilkçağ yerleşmesinden bazı izler ve üç araştırma yeri *Bulleten XIX*, 75, 1955 s. 309-329.

¹⁴ Bugünkü Maltepe semti ismini diğer bir çok şehirlerde olduğu gibi içinde "mal" bulunan antik mezarlık alanı oluşundan almaktadır. Bu bölgede bulunan çeşitli mezar stelleri Müzede toplanmıştır. İstasyondaki bazı yapıların temellerinde ve son olarak da istasyon doğusundaki tren yolu altından geçen yolun genişletilmesi sırasında (1976/1977) bir çok antik mezara rastlanmıştır. Ayrıca Bk. *Melanges de l'Universite Saint-joseph XIII*, 1928, lev. 117.

¹⁵ Ankara'daki pek çok temel kazısı, bu arada Adliye karşısında Işıklar cad-desi köşesindeki erken Bizans hamamı buluntusu, Ulus İşhanı temellerindeki buluntular ve Julian sütununun nakli ve etrafındaki buluntular Mahmut Akok tarafından takibedilmiştir. Kendileri bana sütun temelleri yakınında küçük bir mabet kalıntısı bulunduğunu ve bu mabede ait bir ante başlığının Augustus Mabedi kazı alanına nakledildiğini ifade ettiler. Bu başlık rehberdeki mabet fotoğrafında görülmektedir (Res. 66). Sayın Mahmut Akok'a teşekkür eder, ellerindeki Ankara ile ilgili bu kıymetli malzemeyi yakın zamanda yayınlamasını dilerim.

¹⁶ İstasyon'un batı ucunda bir kaç tane erken Bizans hipojesi bulunmuş bunlardan biri nakledilmiştir, bk. Mahmut Akok - Necdet Pençe, Ankara İstasyonunda bulunan Bizans devri mezarının nakli, *Bulleten V*, 20, 1941 s. 617 vd.

¹⁷ G. de Jerphanion, *L'Eglise de Saint-Clément a Angora*, aynı yazarın *Melanges d'Archeologie Anatolienne*, Beyrouth 1928 s. 113-143, lev. 63-80.

ında çok büyük önem taşıyan su tesisatı anlatılmalı idi¹⁸. Roma çağında şehrin yüksek tazyikli su tesisatı vardı, bu tesisata ait taş borular Bizans çağında özellikle iç kalenin doğu kesimlerinde kullanılmış olarak “meraklılar” ca seyretilmektedir. Bu tesisat anlatılsa idi kalede kullanılan bu delikli taşların sırları da anlaşılmış olurdu. Şehre su Elma Dağı pınarlarından geliyor, yüksek tazyik sistemine göre taş borularlar Atpazarına kadar çıkıyor, oradan şehre dağılıyordu. Tesisatın kalıntıları Belediye sarayı temellerinde, Posta caddesindeki çeşitli kazı işleri sırasında görüldü.

Kitabın hitap ettiği “meraklı” kütlesini, yalnız şehirdeki mevcut anıtlar değil, evvelce mevcut olduğu bilinen ve bugün ortadan kalkmış olan anıtlar da ilgilendirir. Bu nedenle bugün izleri ortadan kalkmış olan dış kale planda gösterilmeli, Çankırıkapı, İstanbul kapısı, İzmir kapısı, Namazgâh kapısı, Erzurum kapısı, Kayseri kapısı v.b. gibi yerler işaretlenmeli idi. Bu suretle eski Ankara şehrinin mahalle isimleri de okuyucu için mana kazanmış olurdu. Bu cümleden olarak Bent deresine isim veren bent ile son kalıntıları 1945 de kaldırılan ve haziresinde bir çok Avrupalı tüccarın mezarı bulunan Etlik’teki Vank manastırından bahsedilmesi yerinde olurdu. Bu manastırın haziresindeki Avrupalı tüccarların mezar taşları ayrıca şehrin ticari ilişkileri yönünden çok ilgi çekicidir¹⁹.

Ankara’nın ilk imar planını yapan Jansen’in şehrin 300.000 kişilik bir nüfus kitlesine malik olacağını düşündüğü belirtiliyor ve bu planda kale çevresindeki tarihî Ankara’nın bütünlüğünün bozulmaması öngörüldüğü, yeni Ankara’nın bunun dışında gelişmesi planlandığı açıklanıyor (s. 118). Fakat rehberin de haklı olarak yakındığı gibi bu güzel prensibe maalesef bağlı kalınmamış, hattâ kat sınırlanması da bir yana bırakılmış, özellikle Hacettepe Üniversitesinin muazzam yapıları eski şehrin büyük bir kısmını yok etmiştir. Bu alanda muhafaza edilen Karacabey, Taceddin ve diğer cami ve mescitler Üniversitenin kampusu içinde mahallesiz ve cemaatsiz tek başlarına kalmışlardır. Bu noktada Ankara’nın tarihî hüviyetine önem verilen rehberde, bir iki kuşak öncesine kadar devam eden şehrin yarı kırsal hayatına da yer verilmeli idi. Ankara Cumhuriyetimizin merkezi olduğu ilk yıllarda etrafı bağlarla çevrili bir şehir idi. Halk kışın şehirde oturur, yazın ise çevredeki bağlara göçerdi. Yenişehir, Çankaya, Kavaklıdere, Dikmen, Esat, Ayrancı, İncesu, Cebeci, Seyran, Demirlibağçe, Etlik, Keçiören, Hacıkadın, Karacakaya v.b. bugün olagan üstü bir hızla büyüyen kentin mahalleleri haline gelen bu yerler o dönemde bağ idiler. Bu bağlardaki evlerin bir kısmı Türk evi tipini gösteriyordu. Bu evlerden bir kaç günümüze kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Cebeci’deki “Tuz nazırının köşkü” adı ile anılan bağ evi apartmanlar arasına sıkışıp günümüze kadar gelebilmiştir. Türk evi anlatılırken yakın geçmişteki şehrin bu sosyal ve ekonomik düzeni, bu yarı kırsal yaşamının belirlenmemesi şehrin tarihi yönünden bir eksiklikler. Bu bağ evlerinin en güzel örneklerinden biri bilindiği gibi Çankaya’da Atatürk’ün ilk oturduğu bağ evidir. Kitapta yer alan ve Atatürk Müzesi haline getirilen Alagöz köyündeki ev (s. 117) bu bağ evlerine diğer bir örnek teşkil eder.

¹⁸ N. Fıratlı, Ankara’nın İlk Çağdaki Su tesisatı, *Belleken* XV, 59, 1951, s. 349-359.

¹⁹ R. D. Barnett, The European Merchants in Angora, *Anatolian Studies* XXIV 1974 s. 135 vd.

Rehberi hazırlayanların bu işe bazı noktalarda yeteri kadar önem vermediklerini belirtmek zorundayız. Yazarlar doğal olarak işi yabancı esprisi ile ele almışlardır. Örneğin, Türkiye’de “Kuduz hastalığı” olduğundan çoban köpeklerine karşı dikkatli davranılması öğütlenmektedir (S. 14). Ayrıca fosil yatakları anlatılırken Ankara-Konya yolundan gidilen bir Ankara köyüne “bir kürt köyü olan Dereköy” denmektedir. Atatürk’ün Ankara’sını anlatan bir kitapta onun fikirlerine aykırı böyle bir deyim yer almamalı idi. Bugünkü Türkiye’de bütünü ile Atatürk tarafından yoğurulan yeni bir Türk toplumu yaşamaktadır. Diğer bir önemli eksiklik de modern Ankara anlatılırken Ankara’da, Anıt-Kabir yapıncaya kadar en önemli ulusal anıt olan Ulus Meydanındaki Zafer anıtından bahsedilmemesidir. Meydandaki yeri sonradan değiştirilen bu anıt Türk istiklalinin sembolü olmuş bir milli anıt olarak tarihimize geçmiştir. Yine cumhuriyetin eseri olan Etnografya Müzesi önündeki atlı Atatürk heykeli, Ordu Evi önündeki Atatürk’ün askeri giysili anıtı ve Kızılay’daki Güven Anıtı gibi eserlerin bir Ankara rehberinde hiç olmazsa isimlerinin sayılması gerekirdi. Bu rehber aynı yöntem ile Türkler tarafından yazılmalı idi, Ankara ile hiç bir ilgisi olmayan ve sadece yabancılara “doğu”yu ansitan 118 inci sayfadaki ibrik fotoğrafı yerine, yukarıda saydığımız anıtlardan birinin fotoğrafı yer alırdı. Rehberde zaman zaman açıklaması yapılmadan “vilayet”, “kaza” gibi Türkçe deyimler kullanılmıştır. Hiç Türkçe bilmeyen bir yabancı bu sözcüklerin anlamını nasıl çözecektir? 16-18 yüzyıl Türk eserlerini anlatan bölümün sonunda (s. 111) “Bu yapılar Prof. Öney tarafından ferruatıyla anlatılırlar” denilmektedir. Ne bu bahiste, ne de kitabın başka bir yerinde Prof. Öney’in bu konudaki yayını belirtilmemiştir²⁰. Burada da görüldüğü üzere rehberin girişinde belirtilen “meraklılar” için rehberde Ankara hakkındaki başlıca yayınların bir listesit eklenmeli idi. Ayrıca uzmanlara değil fakat “meraklılar” a hitabeden bu rehberde, okuyucularına kolaylık sağlanması için bazı arkeolojik terimleri açıklayan bir “lûgatçe” eklenmesi yerinde olurdu. Benzeri kitaplarda bu gibi gereksinmeler genellikle karşılanmaktadır²¹.

Ankara, bu kitap ile diğer illerimize de örnek olacak bir rehberde kavuşmuş olmaktadır. Sayılan noksanlar gelecek baskılarda tamamlanabilir. Bu girişimi gerçekleştiren sayın Raci Temizer’i kutlar bazı eksiklere rağmen olumlu bir eser meydana getirmiş olan Dr. D. French ve arkadaşlarının çabalarının teşekkürle karşılanması gerektiğini belirtmek isteriz²².

Dr. NEZİH FIRATLI

²⁰ G. Öney, *Ankara’da Türk devri dinî ve sosyal yapıları*, Ankara 1971.

²¹ Örneğin S. Eyice, *İstanbul, petit guide a travers les monuments byzantins et Turcs*, İstanbul 1955, ve Ekrem Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, İstanbul 1973 kitaplarının sonuna çeşitli açıklamalar koymuşlardır.

²² Bu eleştiri rehberin ilk basılan İngilizce aslı üzerinden hazırlanmıştır. Yazımız tamamlandığı sırada (Nisan 1977) rehberin Almanca, Fransızca ve Türkçe çevirilerinin de yapılarak yayımlandığını gördük. Sayfa sayısı ve fotoğrafları aynı olan bu çevirilerde önemli bir değişiklik veya ilave göze çarpmıyor, s. 87 de ters basılmış olan Bizans levhası, bu yeni üç baskıda da yine ters olarak yayınlanmıştır.